

Warunkowe przedterminowe zwolnienie istotnym składnikiem polityki kryminalnej

LESZEK BOGUNIA

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

I

Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności, aczkolwiek rzutuje tylko pośrednio na wymiar kary, może częściowo decydować o kształcie polityki kryminalnej¹. Chodzi zwłaszcza o wyodrębnioną część tej polityki koncentrującej swoje wysiłki badawcze na zagadnieniu wykonywania kar, a ściślej o jej fragment związany z wykonywaniem kary pozbawienia wolności określany, jako polityka penitencjarna². Celem tego opracowania jest ukazanie i przeanalizowanie istotnych danych³ tej polityki dotyczących działalności sądów penitencjarnych i innych podmiotów, od których aktywności zależy dy-

¹ K. Postulski [w:] Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 525.

² S. Leleńtal, *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*, Łódź 1996, s. 21.

³ Dane prezentowane w niniejszym opracowaniu pochodzą z *Informacji o wykonywaniu kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania*. Centralny Zarząd Służby Więziennej Ministerstwa Sprawiedliwości (2000–2006).

Tabela 1. Skazani według wymiaru odbywanej kary zasadniczej w latach 2000–2006

Wymiar kary	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
od 1 do 3 miesięcy	182	205	250	353	449	633	760
powyżej 3 do 6 miesięcy	1312	1377	1583	1860	2629	3088	3845
powyżej 6 m. do 1 roku	7725	8586	8665	8704	9683	10 400	12 290
powyżej 1 r. do 1 r. 6 m.	8002	9304	8723	8643	9155	10 084	10 378
powyżej 1 r. 6 m. do 2 lat	6673	8244	8266	8567	9432	10 591	11 369
powyżej 2 lat do 3 lat	7185	9020	9881	9641	10 040	10 143	10 530
powyżej 3 lat do 5 lat	7402	9135	10 492	10 921	10 285	10 271	10 234
powyżej 5 lat do 10 lat	5082	5686	6223	6393	6823	6672	6705
powyżej 10 lat do 15 lat	2231	2412	2621	2763	2850	2896	3046
25 lat	861	950	1042	1115	1172	1244	1288
Kara dożywotniego pozbawienia wolności	45	59	84	120	133	158	185
Razem	46 700	54 978	57 830	59 080	62 651	66 180	70 630

Tabela 2. Skazani i ukarani według grup klasyfikacyjnych w latach 2000–2006
(kobiety i mężczyźni, dane na 31 grudnia)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
M – młodociani	10 866	13 491	13 810	3618 ⁴	3452	3287	3182
P – odbywający karę po raz pierwszy	15 477	19 125	20 903	30 819	33 237	35 800	38 280
R – recydywiści penitencjarni	22 149	24 277	24 853	26 602	28 623	30 451	32 769
W – odbywający karę aresztu wojskowego	20	11	5	2	1	1	1
Ogółem	48 512	56 904	59 571	61 041	65 313	69 539	74 232

namika stosowania warunkowego zwolnienia, a więc rezygnacji z wykonywania części kary pozbawienia wolności i poddania sprawcy procesowi resocjalizacji w warunkach kontrolowanej wolności. Realizacja

⁴ Widoczne znaczne zmniejszenie liczby skazanych młodocianych od 2003 r. jest związane z nowelizacją art. 84 § 1 k.k.w., z dniem 1 września 2003 r. W zakładzie karnym dla młodocianych odbywają karę skazani, którzy nie ukończyli 21. roku życia. Do momentu nowelizacji kodeksu w takich zakładach odbywali karę skazani, którzy nie ukończyli 24 lat. Ustawa z dnia 24 lipca 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 142, poz. 1380).

tak wytyczonego celu zostanie poprzedzona nakreśleniem ogólnego stanu populacji skazanych przebywających w jednostkach penitencjarnych z uwzględnieniem skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w latach 2000–2006, według wymiaru tej kary (tab. 1) oraz skazanych i ukaranych według grup klasyfikacyjnych (tab. 2).

Wymiar odbywanej kary oraz przynależność do określonej grupy klasyfikacyjnej skazanego, w sposób naturalny wpływa na możliwość skorzystania przez niego z dobrodziejstwa warunkowego zwolnienia.

II

W analizowanym okresie daje się zaobserwować niepokojący trend wzrostowy zaludnienia zakładów karnych. Z roku na rok zwiększa się liczba skazanych na zasadniczą bezwzględną karę pozbawienia wolności. Oznacza to, że podstawowe założenia kodyfikacji z 1997 r. nie są w praktyce realizowane. Praktyka odchodzi od racjonalnej polityki kryminalnej⁵. W istotny sposób zwiększa się liczba skazanych na krótkoterminową karę pozbawienia wolności, wbrew obowiązującej zasadzie *ultima ratio* takiej kary (art. 59 k.k.). Znacznie powiększa się też w jednostkach penitencjarnych populacja skazanych na terminową karę pozbawienia wolności w surowym wymiarze (powyżej 3 lat) oraz na kary o charakterze wyjątkowym, tj. karę 25 lat pozbawienia wolności i karę dożywotniego pozbawienia wolności. Blisko o $\frac{1}{3}$ zwiększyła się także wielkość populacji skazanych zakwalifikowanych do odbywania kary w zakładach karnych przeznaczonych dla recydywistów penitencjarnych.

Wiadomo, że część skazanych odbywających krótkie kary pozbawienia wolności będzie wyłączona z możliwości ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie. Dotyczy to skazanych na karę do 6 miesięcy pozbawienia wolności. W wypadku kary terminowej określonej w art. 32 pkt 3 k.k., konieczne jest bowiem odbycie przez skazanego co najmniej połowy kary, przy czym nie mniej niż 6 miesięcy. Oznacza to, że warunkowe zwolnienie może być stosowane w wypadku kar pozbawienia wol-

⁵ Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, [w:] *Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami. Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego. Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 1997, s. 141 i n.

ności w wymiarze powyżej 6 miesięcy. Warto przypomnieć, że wskazana zasada np. jest modyfikowana w odniesieniu do sprawców określonych w art. 64–65 k.k. Recydywistę jednokrotnego można warunkowo zwolnić po odbyciu $\frac{2}{3}$ kary, natomiast recydywistę wielokrotnego po odbyciu $\frac{3}{4}$ kary. Recydywiści muszą jednak odbyć co najmniej rok pozbawienia wolności przed ewentualnym zwolnieniem. Skazanego na karę 25 lat pozbawienia wolności można warunkowo zwolnić po odbyciu 15 lat kary, natomiast skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności – po odbyciu 25 lat kary (art. 78 k.k.). Minimalne okresy odbytej kary mogą zostać podwyższone przez sąd w szczególnie uzasadnionych wypadkach. Takie surowsze ograniczenia do skorzystania przez skazanego z warunkowego zwolnienia dopuszcza bowiem obowiązujący kodeks karny (art. 77 § 2).

Dotychczasowe rozważania dotyczące długości odbywanych kar przez skazanych przebywających w jednostkach penitencjarnych, przynależności do określonych grup klasyfikacyjnych oraz formalnych przesłankach ubiegania się o warunkowe zwolnienie uzasadniają pogląd, że dla wielu skazanych możliwość skorzystania z wcześniejszego opuszczenia zakładu karnego jest znacznie ograniczona. W przypadku zaostrożenia polityki karnej takie ograniczenie zwiększa swoje rozmiary.

III

U podstaw warunkowego zwolnienia z reszty kary pozbawienia wolności leżą nie tylko przedstawione przesłanki formalne, ale zwłaszcza pozytywna prognoza kryminologiczna. Sąd może warunkowo zwolnić skazanego, gdy jego postawa, właściwości i warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, okoliczności jego popełnienia oraz zachowanie się po popełnieniu przestępstwa i w trakcie wykonywania kary uzasadniają przekonanie, iż skazany po zwolnieniu będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni przestępstwa (art. 77 § 1 k.k.). Obowiązujący kodeks, formułując merytoryczny warunek przedterminowego zwolnienia istnienie pozytywnej prognozy wobec sprawcy, stoi na stanowisku, że warunkowe zwolnienie nie powinno być traktowane w praktyce jako zasada, lecz raczej jako warunkowy wyjątek⁶. Podkreślić

⁶ T. Bojarski, *Polskie prawo karne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2006, s. 283.

też należy, że warunkowe zwolnienie z reszty kary ma zawsze charakter fakultatywny i w żadnym razie udzielenie go nie jest obowiązkiem sądu⁷.

Na podstawie art. 19 § 1 i art. 161 § 2 k.k.w. o warunkowym zwolnieniu orzeka sąd penitencjarny na wniosek uprawnionych podmiotów. Uprawnionymi aktualnie do złożenia wniosku podmiotami są:

- prokurator okręgowy z okręgu, w którym zapadł wyrok w I instancji oraz prokurator okręgowy, w którego okręgu skazany odbywa karę lub przebywa na wolności;

- sam skazany;
- obrońca skazanego (oraz do 1 września 2003 r. pełnomocnik);
- dyrektor zakładu karnego, w którym skazany odbywa karę;
- sądowy kurator zawodowy;
- oraz sąd z urzędu.

W art. 19 § 1 k.k.w. została zawarta zasada ograniczonej skargowości. Daje ona pierwszeństwo wszczynania postępowania w sprawie warunkowego zwolnienia stronom, a dopiero w dalszej kolejności z urzędu⁸.

Rozważmy zatem, jak przedstawia się aktywność uprawnionych podmiotów do wszczynania postępowania o warunkowe zwolnienie oraz jak zostały rozpatrzone złożone przez nie wnioski. Szczegółowe dane zawierają tabele 3, 4 i 5.

Dane umieszczone w tabeli 3 informują, że od 2000 r. w kolejnych latach do 2006 r. systematycznie wzrastała liczba składanych wniosków o warunkowe przedterminowe zwolnienie. Jeżeli w 2000 r. do sądu wpłynęło 35 665 wniosków, to w 2006 r. złożono już takich wniosków 55 888. Taką tendencję wzrostową należy wiązać ze znacznym przyrostem populacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w analizowanym okresie.

W badanym siedmioletnim okresie sądy penitencjarne rozpoznały łącznie 336 136 wniosków. Autorami 75 691 wniosków byli dyrektorzy zakładów karnych, a 259 980 wniosków złożyli skazani, ich obrońcy lub pełnomocnicy. Niewiele wniosków pochodziło od prokuratorów lub było inicjatywą samych sądów. Sądowi kuratorzy zawodowi skierowali

⁷ P. Kozłowska-Kalisz [w:] *Prawo karne materialne*, red. M. Mozgawa, Wolters Kluwer 2006, s. 438.

⁸ W. Rodakiewicz, *Warunkowe zwolnienie młodocianych z reszty kary pozbawienia wolności*, Wrocław 2005, s. 163.

Tabela 3. Warunkowe zwolnienia w latach 2000–2006

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ogółem	35 665	39 623	46 358	50 720	53 357	54 525	55 888
Wnioski rozpatrzone pozytywnie	14 271	15 102	18 138	19 370	21 314	23 248	21 819
w tym:							
Dyrektora ZK	7064	6742	8008	8896	9679	12 374	14 377
Prokuratora lub sądu	1	24	27	39	76	103	1
Sądowego kuratora zawodowego	39	8	10	17	13	20	17
Skazanego, obrońcy lub pełnomocnika	7167	8328	10 093	10 418	11 546	10 751	7424
Wnioski rozpatrzone negatywnie	21 389	24 518	28 216	31 350	32 040	31 272	34 067
w tym:							
Dyrektora ZK	1371	1206	1107	1222	1136	1045	1464
Prokuratora lub sądu	6	5	5	1	4	0	0
Sądowego kuratora zawodowego	4	6	2	3	5	6	1
Skazanego, obrońcy lub pełnomocnika	20 008	23 301	27 102	30 124	30 895	30 221	32 602
Warunkowo przedterminowo zwolnieni przez sąd z urzędu	5	3	4	0	3	5	2

Tabela 4. Warunkowe zwolnienia w latach 2000–2006 – wnioski rozpatrzone pozytywnie w podziale na grupy klasyfikacyjne

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ogółem	14 274	15 105	18 142	19 370	21 317	23 253	21 821
Wniosek dyrektora ZK	7064	6742	8008	8896	9679	12 374	14 377
w tym: M	1511	1329	1615	1382	379	401	447
P	3870	3905	4642	5672	7286	9165	10 983
R	1670	1495	1745	1841	2012	2807	2947
W	13	13	6	1	2	1	0
Wniosek prokuratora lub sądu, sądowego kuratora zawodowego, skazanego, obrońcy	7207	8360	10 130	10 474	11 644	10 874	7442
w tym: M	1505	1673	2086	1709	502	399	218
P	3170	3870	4611	5351	6978	6441	4330
R	2532	2817	3433	3414	4154	4034	2894
W	0	0	0	0	1	0	0
Warunkowo zwolnieni przez sąd z urzędu	5	3	4	0	3	5	2
w tym: M	1	0	0	0	0	0	0
P	3	0	1	0	1	1	1
R	1	3	3	0	2	4	1
W	0	0	0	0	0	0	0

Tabela 5. Warunkowe zwolnienia w latach 2000–2006 – wnioski rozpatrzone negatywnie w podziale na grupy klasyfikacyjne

Wyszczególnienie		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ogółem		21 389	24 518	28 216	31 350	32 040	31 272	34 067
Wniosek dyrektora ZK		1371	1206	1107	1222	1136	1045	1464
w tym: M		222	178	177	139	25	26	30
P		7781	707	669	812	881	767	1071
R		368	327	261	271	230	252	363
W		0	0	0	0	0	0	0
Wniosek prokuratora lub sądu, sądowego kuratora zawodowego, skazanego, obrońcy		20 018	23 312	27 109	30 128	30 913	30 227	32 603
w tym: M		4997	5965	7208	5913	1806	1486	1305
P		5975	7812	9574	12 949	16 915	16 327	17 216
R		9046	9534	10 327	11 266	12 183	12 413	14 081
W		0	1	0	0	0	1	1

do sądów śladowe liczby wniosków. Taki rozkład natężenia aktywności poszczególnych podmiotów uprawnionych do składania wniosków o wszczęcie postępowania w sprawie warunkowego zwolnienia z reszty kary nie jest czymś zaskakującym. Największa aktywność skazanych, ich obrońców lub pełnomocników jest zrozumiała, decydujący bowiem jest tu wzgląd na własny interes skazanego. W przypadku dyrektorów zakładów karnych w grę wchodzić mogą także inne względy.

Istotnym zagadnieniem są rozstrzygnięcia sądów w sprawie składanych wniosków. Wiadomo, że sądy są zobowiązane przy ich rozpatrywaniu do wnikliwego badania istnienia pozytywnej prognozy kryminologicznej wobec skazanego opartej o zespół merytorycznych przesłanek oraz czy zrealizowane są warunki formalne. Z danych przedstawionych w tabeli 3 wynika, że tylko 133 262 wnioski zostały rozpatrzone pozytywnie, co stanowi 39,6% ogólnej liczby złożonych wniosków. Wnioski przygotowywane przez dyrektorów zakładów karnych są w wysokim stopniu uwzględniane przez sądy. Natomiast prawie $\frac{2}{3}$ wniosków pochodzących od skazanego, jego obrońcy lub pełnomocnika sądy rozpatrują negatywnie. Z danych ujętych w tabelach 4 i 5 wynika, że takie tendencje występują niezależnie od tego, czy wnioski dotyczą skazanych mieszczących się w grupie klasyfikacyjnej młodocianych, pierwszy raz skazanych czy recydywistów penitencjarnych. Wydaje się, że zwłaszcza wnioski, które sporządza sam skazany, są przedkładane sądowi przedwcześnie i nie dają podstaw, aby po stronie sądu powstało przekonanie o istnieniu pozytywnej prognozy wobec skazanego. Decyduje to zapewne o niemożności uznania, iż osiągnięte zostały cele wychowawcze kary⁹.

Kończąc rozważania, należy przypomnieć obowiązującą zasadę, że orzeczona przez sąd kara powinna być w całości wykonana. Warunkowe przedterminowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności stanowi wyjątek od wspomnianej zasady. Dlatego rozważne stosowanie przez sądy z tej instytucji zasługuje na aprobatę.

⁹ S. Paweła. *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Wydanie 2, Wolters Kluwer 2007, s. 231.